

Marta Meducka

***Żydowski ruch młodzieżowy
w województwie kieleckim
w latach 1918-1939***

Ruch młodzieży żydowskiej objawił się dopiero w XX wieku wraz z rozwojem myśli syjonistycznej. Jego cechą konstytutywną było więc silne upolitycznienie i nie bez przyczyny socjolog żydowski Arie Tartakower postrzegał, że „ruchu młodzieży o charakterze bezpartyjnym, który ma w innych narodach dość poważne znaczenie, współczesne żydostwo nie zna prawie”¹. Najwcześniej, bo jeszcze przed 1914 rokiem, powstała żydowska organizacja skautowa. Jej kolebką była Galicja, gdzie około 1911 roku zaczęły się zawiązywać pierwsze drużyny skautingu żydowskiego, wzorujące się na przetłóczonym wówczas na język polski przez Andrzeja Małkowskiego prawie skautowym Baden-Powella. Powstawały one u boku Droru². W 1913 roku na dorocznym zgromadzeniu lwowskiego Droru tamtejsza organizacja skautowa wyodrębniła się, ukonstytuowała i przyjęła nazwę Haszomer³. Ruch upowszechniał się w innych zaborach, a później w środowiskach żydowskich na całym świecie. W listopadzie 1918 roku powołana została ogólnopolska organizacja Haszomer Hacair (Młody Skaut, Młody Strażnik) z siedzibą w Warszawie. Przyjęła

¹ A. T a r t a k o w e r: *Zarys socjologii żydostwa*, Lwów 1938, s. 166.

² Towarzystwo ginnastyczne pozostające pod wpływem Cejrej Syjon.

³ H. S t e r n e r: *Ideologia i dzieje ruchu skautowego w okresie przedwojennym*, w: *Almanach i leksykon żydostwa polskiego*, Lwów 1937, s. 20. W byłej Kongresówce Haszomer powstał prawdopodobnie ok. 1915 r. Por. M. C u k i e r m a n: *Na froncie młodzieży*, Lwów 1934.

ona, w ogólnych zarysach oparte na Baden-Powellowskim prawie skautowym, dziesięciopunktowe prawo szomrowe: 1. Na słowie szomra można bezwzględnie polegać, 2. Szomer jest wierny ojczyźnie i swemu narodowi, 3. Szomer jest bratem każdego szomra, 4. Szomer pomaga swoim bliźnim w potrzebie, 5. Szomer jest przyjacielem przyrody, 6. Szomer jest posłuszny swoim przełożonym, 7. Szomer jest zawsze żwawy i wesoly, 8. Szomer jest oszczędny, a przytem ofiarny, 9. Szomer pracuje nad sobą, jest czysty w myślach i czynach, 10. Szomer dba o swoje zdrowie⁴.

Prawo szomrowe, opatrywane komentarzami i interpretacjami, wynikającymi z uchwał żydowskich organizacji skautowych, rozumiane było instrumentalnie. Ruch ten był bowiem, jak i polskie harcerstwo, niejednolity politycznie. Teoretycznie celem ruchu szomrowego powstającego w Galicji na początku XX wieku miała być troska o wzorowe, wszechstronne wychowanie młodzieży żydowskiej, nie zaś — jak w skautingu — przysposabianie wojskowe i wychowanie paramilitarne⁵. Z biegiem czasu w szomrze zwyciężyła koncepcja syjonistyczna, w myśl której odrodzenie duchowe i fizyczne młodzieży wykorzystane miało być do budowy wolnego państwa żydowskiego w Palestynie. Nacisk kładziono w niej na obowiązek twórczej pracy na roli, w warsztacie czy przemyśle, na „bezwzględną laboryzację”. Zdobywając samodzielność zawodową szomer miał, według tej koncepcji, być gotowy także i do służby wojskowej, stąd rosnące znaczenie przysposobienia wojskowego w programie ruchu. Wykładnię zmian w interpretacji prawa szomrowego zawierały uchwały zjazdów żydowskich organizacji skautowych. W trakcie takiego zjazdu w Warszawie we wrześniu 1927 roku stwierdzono m.in., że „szomer realizuje swe ideały narodowo-społeczne przez bezwzględną laboryzację w Erec-Israel, w goluście zaś przez pracę dla odrodzenia społecznego i kulturalnego żydostwa⁶”.

⁴ Por. *Prawo skautowe i prawo harcerskie wg A. Matkowskiego*, „Harcerstwo” 1985, nr 4.

⁵ H. S t e r n e r: *Ideologia...*

⁶ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej: APK), Urząd Wojewódzki Kielecki I (dalej: UWK I), sygn. 3158.

Spośród różnych odłamów ruchu szomrowego (m.in. Żydowska Robotnicza Organizacja Harcerska Szomrim Pialim, Haszomer Hadati, Bnej Akiba, Haszomer Heleumi), Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” była najliczniejsza. Początkowo pozostawała ona pod wpływem Organizacji Syjonistycznej, ale w połowie lat dwudziestych związała się bliżej z Poalej Syjon Prawicą. Współdziałała też z ponadpartyjną organizacją, łączącą wszystkie partie syjonistyczne — Ligą Pomocy Pracującym w Palestynie (Ligą Pracującej Palestyny) i organizacją młodzieżową Hechaluc (Pionier), przygotowującą wykwalifikowanych pracowników do kolonizacji Palestyny. Dążenia obu tych organizacji były zresztą zbieżne, metody pracy — także. Haszomer Hacair, jak Hechaluc i inne organizacje syjonistyczne, brał udział w akcji „hachszara”, tworząc specjalne placówki szkoleniowe „życia pracy”, przygotowujące młodzież pod względem moralnym i zawodowym do pracy w Palestynie, a w latach 1919-1920 zorganizował „pierwszą aliję szomrową do Erec” — grupę wyjazdową młodzieży do kibucu w Palestynie. W 1927 roku ruch wyjazdowy był już na tyle silny, że w Palestynie powstał Kibuc Arci — związek 25 kibuców szomrowych i zbliżonych do szomru ideowo. W ten sposób ruch szomrowy otrzymał konkretny cel wychowawczy⁷.

Strukturę organizacyjną skautingu żydowskiego tworzyły gniazda, na które składało się po kilka drużyn, a te z kolei dzieliły się na zastępy. W drużynie było od 4 do 6 zastępów, liczących przeciętnie do 10 osób, zastępy dzieliły się na żeńskie i męskie.

Żołędźmielami gniazd byli najczęściej społeczni działacze ruchu żydowskiego na rzecz młodzieży, związani z ruchem syjonistycznym. Oni też tworzyli patronaty, będące statutowymi władzami gniazd skautowych. Członkowie patronatów byli organizatorami pracy gniazd, ich komendantami i instruktorami, inicjatorami akcji odczytowej, propagandowej i sportowej wśród młodzieży, wreszcie agitatorami na rzecz pomocy materialnej dla ruchu skautowego. Praktycznie — dorośli byli inspiratorami całego ruchu szomrowego, co pozostawało w związku z jego politycznymi założeniami.

⁷ H. Majer: *Szlakiem dziesięciu lat*, Warszawa 1937; M. Cukierman: *Na froncie...*

Na czele drużyn stały natomiast komendy, wybierane spośród starszych skautów. Do skautingu należała młodzież obojga płci w wieku od 13 do 20 lat, ale dorosła młodzież mogła też pracować w drużynach szomrowych, gdzie była chętnie widziana.

Język komendy w ruchu szomrowym był od początku hebrajski. Powołano nawet, jeszcze w Galicji, specjalną komisję znawców języka hebrajskiego w celu przygotowania słownictwa technicznego dla skautingu żydowskiego, z czym się wiązały trudności wobec braku organicznej łączności między językiem hebrajskim a życiem codziennym.

Polska polityka państwowa względem skautingu żydowskiego ulegała modyfikacjom⁸. Gdy około 1930 roku nastąpiła pewna stabilizacja stosunków między państwem a mniejszością żydowską, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wystąpiło do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z propozycją uporządkowania kwestii nadzoru nad skautingiem żydowskim. W celu uniknięcia rozdrobnienia tego ruchu, co utrudniało kontrolę i nadzór nad nim, MWRiOP sugerowało, że „byłoby wskazane, aby legalizować stowarzyszenia jednego tylko typu. Mogą to być stowarzyszenia Haszomer Hacair, które są najliczniejsze i najstarsze spośród żydowskich organizacji tego typu”⁹. Zastrzegano przy tym, że organizacje te nie powinny używać nazw „skaut” i „harcerz”, gdyż są one zastrzeżone, podobnie jak znaki i stroje ZHP. MWRiOP przypominało też o potrzebie uwzględniania w zatwierdzanych przez władze terenowe statutach prawa władz oświatowych do ingerencji w działalność organizacji i jej kontroli. Taki sam nadzór obejmował i inne organizacje młodzieżowe, w tym ZHP.

W województwie kieleckim skauting żydowski zaczął powstawać już w czasie I wojny¹⁰. W 1918 roku działał i był aktywny przynajmniej

⁸ Por. A. C h o j n o w s k i: *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*, Wrocław 1979.

⁹ APK, UWKI, sygn. 3158, 3174.

¹⁰ Źródła do jego dziejów zawierają dobrze zachowane akta archiwalne Archiwum Państwowego w Kielcach. Ich uzupełnienie mogą stanowić księgi pamięci miast województwa kieleckiego, wydawane przez poszczególne ziomkostwa. Informacji o ruchu młodzieży żydowskiej nie zawiera natomiast prawie wcale polska prasa

w większych miastach. W Kielcach np. organizacja skautowa była na tyle liczna, że urządzając ćwiczenia gimnastyczne żydowska młodzież skautowa zwracała na siebie uwagę chrześcijańskiej ludności miasta¹¹.

Legalizacja organizacji Haszomer Hacair odbywała się w Urzędzie Wojewódzkim. Rejestracja poszczególnych organizacji przebiegała według ustalonego trybu, a władze terenowe w każdym przypadku rozpatrywały indywidualnie kolejne zgłoszenia, co oznaczało legalizowanie wszystkich zgłaszanych organizacji szomrowych, tyle że czynności urzędowe czasem się wydłużały.

W latach 1923-1926 zarejestrowano w kieleckim Urzędzie Wojewódzkim pierwszą grupę powstałych wcześniej lub w tym okresie organizacji skautowych. Czynności urzędowe wykonywano wówczas szybko, bez zbędnej biurokracji. Zalegalizowano wówczas Haszomer Hacair w Dąbrowie Górniczej (1923), Kielcach i Staszowie (1924), Sosnowcu i Będzinie (1925), Bodzentynie (1926)¹².

Rejestracja organizacji zgłaszanych po 1926 roku przebiegała, mimo wyraźnych zaleceń ministerialnych, bardzo przewlekłe. I tak zawiązana w 1925 roku w Busku organizacja skautowa Haszomer Hacair oczekiwała na rejestrację, mimo monitów starosty stopniowego kierowanych do Urzędu Wojewódzkiego, do 1936 roku. W międzyczasie członkowie przerwali działalność i reaktywowali ją dopiero po rejestracji. Podobnie w Działoszycach, gdzie zabiegi o legalizację trwały 4 lata, Chmielniku i Pińczowie¹³. Czasem sami wnioskodawcy komplikowali sytuację. Tak było w Opatowie, gdzie Haszomer Hacair rozpadł się, a jego członkowie przeszli do Resortu Młodzieży Syjonistycznej, będącego przybudówką Organizacji Syjonistycznej. Nierzadko w trakcie prac legalizacyjnych wnioskodawcy wyjeżdżali do Palestyny albo przestawali być zainteresowani rejestracją.

lokalna. O wiele trudniej ocenić zawartość lokalnej prasy żydowskiej z racji jej efemeryczności i słabego stanu zachowania.

¹¹ „Gazeta Kielecka” 1918, nr 83, s. 3.

¹² APK, UWKI, sygn. 3158, 3193, 3916.

¹³ Tamże, sygn. 3915, 3916.

Faktem jest jednak, że po 1926 roku legalizacja skautingu żydowskiego przebiegała w województwie kieleckim z oporami ze strony organów administracji wojewódzkiej mimo nacisków władz powiatowych, które dążyły do uporządkowania życia organizacyjnego na swoich terenach.

Podstawą działalności Haszomer Hacair był statut. Organizacje terenowe posługiwały się statutem wzorcowym, modyfikowanym w szczegółach przez konkretnych założycieli. Zasadnicze założenia pozostawały wspólne. Według nich celem stowarzyszenia miało być: „... wychowanie młodzieży żydowskiej na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie, w duchu zasad etycznych, jako też krzewienie wśród tej młodzieży znajomości języków polskiego i hebrajskiego oraz literatury polskiej i żydowskiej i budzenie zamiłowania do pracy i piękna natury”. Do celów tych poszczególne organizacje zmierzać chciały „przez urządzenie zebrań towarzyskich, wycieczek, ćwiczeń gimnastycznych i sportowych dla młodzieży żydowskiej, zakładanie chó rów i teatrzyków amatorskich, czytelni i bibliotek, kursów samokształceniowych dla młodzieży, wykładów, pogadanek pod kierownictwem sił pedagogicznych i osób z grona członków”¹⁴.

Określając prawa i obowiązki członków, uprawnienia władz i zakres ich działania, statut ustalał też strój, odznakę i pieczęć Haszomru; członkom organizacji przysługiwały więc: prawo noszenia stroju z materiału koloru khaki, prawo noszenia odznaki — lilijki skautowej (szomrówka) i prawo używania pieczęci z lilijką skautową.

Bazę materialną poszczególnych organizacji stanowiły, przynajmniej formalnie, składki członkowskie i wpłaty członków-założycieli. Te ostatnie były czasem dość wysokie, w Sosnowcu np. wynosiły one jednorazowo 75 zł. Natomiast składki członkowskie ustalone w wysokości od 50 gr miesięcznie wynosiły najczęściej 1 zł. W finansowaniu organizacji szomrowych większą niż składki rolę odgrywała aktywność opiekunów. Zamożniejsi opodatkowywali się dobrowolnie na rzecz swych podopiecznych, a wszyscy prowadzili zbiórki pieniężne

¹⁴ Statut Żydowskiej Organizacji Skautowej Haszomer Hacair. APK, UWK I, syga. 3158.

w społeczeństwie żydowskim. Ich inicjatywie np. Haszomer Hacair w Kielcach, Sosnowcu i Będzinie zawdzięczały posiadanie ufundowanych ze zbiorów społecznych bibliotek¹⁵. Także Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej (TOZ) udzielało skautingowi wsparcia, pokrywając koszty organizacji i utrzymania kolonii letnich. Brak jest natomiast świadectw pomocy ze strony Tarbutu, który sympatyzował z Haszomer Hacair.

Tak więc skład komitetu organizacyjnego, który w momencie legalizacji przekształcał się w patronat nad organizacją, miał duże znaczenie. Od autorytetu jego członków w środowisku zależało wiele. Ale trzeba też powiedzieć, że z reguły w patronatach skupiali się ludzie ofiarni, często dobrze sytuowani przedstawiciele wolnych zawodów.

W 1930 roku wśród wybitniejszych działaczy „na polu skautu żydowskiego” w województwie kieleckim byli m.in.: Chaim Zielony, sekretarz Żydowskiego Związku Syjonistycznego w Kielcach, Mojżesz Tenenwurcel, technik dentystyczny z Kielc, i Nechemia Ostrowicz, właściciel domu. W Radomiu motorem organizacji była kierowniczka czytelnicy im. I. L. Pereca Rachela Fürstenberg, w Będzinie: kupcy Salomon Frenkiel i Izaak Wygodzki oraz Moszek Suszek — urzędnik, a w Sosnowcu lekarz Tobiasz Melodysta i Abram Chlewicki — buchalter¹⁶. W dużych miastach byli to najczęściej ludzie dojrzały, ustabilizowani zawodowo, znani, często członkowie rad nadzorczych szkół żydowskich, zawsze związani z ruchem syjonistycznym. W małych ośrodkach, gdzie przeważał żywioł ortodoksyjny, skład patronatów stanowiła dwudziesto- dwudziestokilkuletnia młodzież, gdyż to ona bywała tam oparciem dla ideologii syjonistycznej.

Jak wspomniano wyżej, dzieje skautingu żydowskiego w województwie kieleckim datują się zapewne od schyłku I wojny, ale oficjalnie zaczął on istnieć dopiero w latach 1923-25, gdy zalegalizowano

¹⁵ Tamże.

¹⁶ I. W y g o d z k i: *Die autsztajung fun bendiner jidyszer gimnazjum „Jawne”*, w: *Pinkas Bendin*, ed. A. Sh. Stein, Tel Aviv 1959, s. 75-77; także APK, UWK I, sygn. 3158.

pierwsze organizacje w Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu i Będzinie. W 1930 roku organizacja sosnowiecka składała się z 90 osób, skupionych w 3 drużynach: 11-13 latków, 13-15 latków i 15-18 latków. Tych najstarszych było 18 osób, w tym 13 dziewcząt. Opiekunami, a wcześniej założycielami sosnowieckiej Haszomer Hacair byli znani działacze na polu społecznego szkolnictwa żydowskiego, wśród których wyróżniał się aktywnością lekarz Tobiasz Melodysta, inicjator powołania Koła Rodziców przy Zespole Szkół Towarzystwa Szkół Żydowskich w Sosnowcu. Skauting w Dąbrowie Górniczej i Będzinie miał łącznie taką liczebność, jak w Sosnowcu: w Dąbrowie 45 osób w wieku 13-17 lat, w tym blisko połowę (22) dziewcząt, w Będzinie — 40 dziewcząt, 18 chłopców i 6 dorosłych.

Wydatna pomoc, jakiej zagłębiowska organizacja Haszomer Hacair doznawała od przyjaciół skautingu, decydowała o bogactwie form pracy. Prowadzono więc w drużynach działalność propagandową: odczyty i pogadanki, przygotowywano się do utworzenia biblioteki dla skautów. Nie zaniedbywano ćwiczeń terenowych: wycieczek krajoznawczych i rekreacyjnych, prowadzono planowe zajęcia sportowe, przygotowywano też skautów w hachszarze do pracy na roli. Wszystkie te formy pracy, wymagające fachowego instruktażu, prowadzili opiekunowie, członkowie patronatów. W Sosnowcu było to łącznie 14 osób (8 członków patronatu, 6 — zarządu), w Dąbrowie i Będzinie — po 6 osób. Kierujący młodzieżą dorośli nie zaniedbywali wdrażania jej samej do prac inspiratorskich i kierowniczych¹⁷.

Podobnie przebiegała praca zalegalizowanej w 1924 roku, a powstałej w 1918 roku organizacji kieleckiej. W 1925 roku na czele zarządu stali D. Rozenberg i Ch. Weinryb, a prężny patronat, złożony z opiekunów i mecenasów skautingu, liczył 7 osób. Kieleccy skauci posiadali własny lokal w budynku przy ul. Marszałkowskiej 1. Uprawiali oni różne formy działalności. W sezonie letnim były to ćwiczenia gimnastyczne i zajęcia sportowe, w zimie działalność nieco słabła, ograniczając się do pracy szkoleniowej i corocznych tradycyjnych przedstawień teatralnych. Dochód z nich przeznaczali na

¹⁷ APK, UWKI, sygn. 3158, 3916.

regularnie od 1924 roku organizowane kolonie letnie w Małogoszczy. W lecie na ten sam cel urządzali uliczne kwesty. Znaczną pomocą służyło też skautom TOZ, pozostające materialnie pod opieką Jointu. Akcję kolonijną wspierał też Zarząd Okręgowy Haszomer Hacair w Częstochowie, któremu podlegały gniazda całego województwa. Troska o jej właściwy przebieg ze strony Zarządu Okręgowego wynikała m.in. z faktu, że w programie kolonii bardzo wiele czasu poświęcano na planowe zajęcia sportowo-paramilitarne, tak bardzo potrzebne przyszłym osadnikom w Palestynie. Kolonie w Małogoszczy miały dość duży nabór. W 1925 roku w trwającym 1 miesiąc turnusie uczestniczyło ok. 80 dzieci, z tego 7 bezpłatnie, 11 z odpłatnością wynoszącą 33% kosztów, 18 płaciło 50% kosztów utrzymania, wynoszących 60 zł. Podobnie w 1930 roku w koloniach brało udział 80 dzieci¹⁸.

Duże oparcie znajdowali kieleccy skauci w członkach patronatu, wspomnianych już wyżej: Ch. Zielonym, sekretarzu gminy wyznaniowej, który prowadził im biurowość i korespondencję, a także w N. Ostrowiczu, właścicielu nieruchomości, który zajmował się akcją propagandową, popularyzując ruch harcerski wśród miejscowej ludności żydowskiej i zachęcając do świadczeń pieniężnych na jego rzecz. Całe gniazdo tutejszej żydowskiej organizacji skautowej liczyło w 1930 roku 3 drużyny, złożone z 4 do 6 dziewięciosobowych zastępów. Łącznie kielecki Haszomer Hacair skupiał wtedy około 100 osób w wieku 13-18 lat, należy jednak zastrzec, że organizacja przechodziła wówczas kryzys popularności.

Silne było również powstałe w latach dwudziestych gniazdo Haszomer Hacair w Częstochowie. Jego struktura organizacyjna powtarzała znany już schemat: zarząd liczył 5 osób, tyleż samo patronat, organizację stanowiły 4 drużyny po 25 skautów, w tym 60 dziewcząt. Częstochowska organizacja skautowa współpracowała, nawet już po wyjściu skautingu spod wpływu Organizacji Syjonistycznej, z lokalną jednostką tejże w „dziedzinie działalności dla odbudowy narodowej siedziby żydowskiej w Palestynie”. Toteż w pracy

¹⁸ Tamże, Starostwo Powiatowe Kieleckie (dalej: SPK), sygn. 509.

częstochońskiego szomru wiele uwagi poświęcano problemom ideowo-wychowawczym: popularyzacji ideologii syjonistycznej, programowi społecznego i kulturalnego odrodzenia Żydów, hebraizacji życia społeczności żydowskiej. Przywiązywano też wielką wagę do laboryzacji, przysposabiając szomrów do pracy rolniczej w Palestynie.

Podobnie ścisły był związek ideowy między syjonizmem a ruchem szomrowym w Radomiu. Haszomer Hacair powstał tam w 1920 roku. W latach trzydziestych podlegał bezpośrednio Centrali Syjonistycznej w Warszawie¹⁹, współdziałał też okresowo z miejscową placówką Brith Trumpeldor. Liczebność organizacji była wówczas płynna: od 120 do 60 osób, ruchliwość organizacyjna dość duża; zbiórki 2 razy w tygodniu. Omawiano na nich zagadnienia z dziedziny palestynografii, historii, uprawiano kulturę fizyczną i sport. W 1929 roku zorganizowano koedukacyjną kolonię letnią. Nabór do radomskiego Haszomer Hacair prowadzony był za pośrednictwem wspomnianej wcześniej działaczki szomru, a jednocześnie bibliotekarki Racheli Fürstenberg, w środowiskach młodzieży kupieckiej i rzemieślniczej²⁰. Biblioteka i skauci dzielili wspólny lokal.

Wiele lat trwały korowody z legalizacją radomskiego szomru. Organizacja już w 1920 roku dostała decyzję odmowy rejestracji z kieleckiego Urzędu Wojewódzkiego. Mimo szacownego grona założycieli, wśród nich radnego miejskiego Jechiela Frenkla, Emilii i Jakuba Diamentów, właścicieli giserni, M. Rotenberga — właściciela garbarni i innych obywateli miasta władze nieugięcie obstawały przy swoim twierdząc, że „figurujący w podaniu założyciele są tylko firmą związku jako sympatycy wszelkiego ruchu żydowskiego i syjonistycznego, gdyż na zerwanych przez policję zebraniach nigdy ich nie było. Faktycznie rządzi organizacją student Uniwersytetu Warszawskiego Abraham Salbe i inni studenci warszawscy, których zapa-

¹⁹ Chodziło o warszawską centralę Organizacji Syjonistycznej w Polsce — Histadrut na Cyjonit be Polonijah, której czołowym działaczem był Izaak Grünbaum.

²⁰ *A Memorial to the Jewish Community of Radom*, Tel Aviv 1961; J. Karon: *Działalność kulturalno-oświatowa na terenie m. Radomia*, Radom 1930, s. 53; APK, UWKI, sygn. 3158.

ny został jednak zalegalizowany. W początkach lat trzydziestych związek opiekunów organizacji z Grünbaumowskim nurtem ruchu syjonistycznego został przez administrację uznany za niebezpieczny dla czystości ruchu skautowego i Haszomer zawieszono. Zabiegi o ponowną legalizację trwały co najmniej trzy lata — od 1936 do 1939 roku²².

W przeciwieństwie do większych miast: Sosnowca, Będzina, Radomia, Kielc, Częstochowy, ruch skautowy w małych miastach województwa był słabszy. Należy to chyba wiązać z orientacjami politycznymi społeczności żydowskiej. W dużych miastach ruch syjonistyczny, którego pochodną był żydowski skauting, miał liczną klientelę zarówno w środowiskach ludzi dojrzałych, w tym inteligencji, jak i wśród młodzieży. Małe miasteczka były ostoją partii i orientacji ortodoksyjnych. Organizacje skautowe nie tylko nie znajdowały tam poparcia dorosłych, ale przynależność do nich była traktowana i jako deklaracja polityczna, i jako manifestacja konfliktu pokoleń. W małych miastach patronaty Haszomru stanowili ludzie młodzi, nie obdarzeni mandatem społecznym, a bez oparcia w społeczeństwie żywot organizacji szomrowych często był efemeryczny.

Szybko się rozpadł powstały około 1927-1928 roku skauting w Opatowie, a jego członkowie przenieśli się w 1929 roku do Resortu Młodzieży Syjonistycznej przy tamtejszej Organizacji Syjonistycznej, kierując się jej ogólnym statutem. Praca tej organizacji ograniczała się, według sprawozdań lokalnej administracji, do „pogłębiania wiedzy w młodzieży żydowskiej, uczenia się historii żydowskiej i geografii Palestyny oraz uczenia się języka hebrajskiego”²³.

Organizacja w Busku, która zgodnie z ideologią ruchu zajmowała się krzewieniem kultury hebrajskiej i wychowania fizycznego, przysposabiając się do obrony Palestyny, dokąd tamtejsza młodzież skautowa zamierzała wyjechać, istniała półlegalnie od 1925 roku

²¹ APK, UWK, sygn. 614.

²² Tamże, sygn. 3916.

²³ Tamże.

przez ponad 10 lat, zanim została zalegalizowana w 1936 roku. Liczyła wówczas 40 skautów, podczas gdy w 1930 — znacznie więcej młodzieży, bo 25 chłopców i 30 dziewcząt. Skauting buski współpracował z tamtejszą biblioteką Kadimah.

Powstały w 1928 roku Haszomer Hacair w mieście Chmielniku także miał kłopoty z legalizacją. Zapewne negatywna opinia starosty stopnickiego, pomawiającego skautów o uleganie wpływom socjalistycznym, a nawet komunistycznym, co się zresztą w dokładnym ponownym wywiadzie policyjnym nie potwierdziło, spowodowała, że zabiegi legalizacyjne trwały od 1928 do 1935 roku, przy czym w ich trakcie organizacja działała. W 1929 roku liczyła 24 skautów młodszych i 30 starszych, co stanowiło 4 drużyny.

Opieszałość władz województwa była przyczyną samorozwiązania się szomru w Pińczowie. Powstał on przed 1928 rokiem, a w 1930 liczył 6 dziesięcioosobowych drużyn, złożonych w większości z dziewcząt. Feminizacja gniazda i brak kontaktu z innymi organizacjami wpływały na ograniczenia w realizacji zadań statutowych. Były to głównie wykłady z zakresu historii, kultury, historii literatury, prowadzone przez jedyne go aktywnego członka zarządu dwudziestoletniego krawca Herszla Jasnego. Przy jego pomocy skauting na swój sposób działał, oczekując na rejestrację. Wreszcie w 1935 roku, gdy legalizacja związku wciąż była w toku, pińczowskie gniazdo szomrowe przestało istnieć²⁴.

Gniazda Haszomer Hacair istniały także w Bodzentynie, Włoszczowie i Sandomierzu.

Jedyną organizacją skautową, która została rozwiązana przez władze administracyjne w ramach restrykcji, był Haszomer w Staszowie. Powstał on w 1924 roku z inicjatywy miejscowych kupców Wolfa Tuchmana i Froima Zyngiera. Po śmierci W. Tuchmana wyemancypował się jednak nadmiernie. W 1931 roku liczył 27 skautów dorosłych i 56 osób w wieku szkolnym. Młodzież pochodziła ze środowisk bogatych rzemieślników, kupców i handlarzy staszowskich, którzy też w 1931 roku wnieśli oficjalną skargę przeciw zarządowi

²⁴ Tamże, sygn. 3915, 3916, 3193.

zajęcia, nie dawał żadnej gwarancji prowadzenia organizacji i nie panował nad sytuacją, tolerując „wybryki i swawole” skautów. Tego rodzaju konflikty, mające przede wszystkim tło pokoleniowe, ale też obyczajowo-religijne, były nierzadkie w małych miasteczkach i wyrastały z obaw ortodoksyjnych środowisk rodzicielskich przed nadmierną radykalizacją ich dzieci. Skwapliwie to wykorzystywały sandomierskie władze starościńskie w opinii, że „organizacja staszowska Haszomer Hacair zamiast wychowywać młodzież na zdrowego obywatela, jest ona ośrodkiem zgnilizny społecznej, gdzie krzewi się obywatela pod każdym względem bezużytecznego, a nawet wrogiego”. Urząd Wojewódzki w Kielcach pośpiesznie podjął decyzję o rozwiązaniu staszowskiego gniazda. Wprawdzie zarząd odwoływał się jeszcze do MSW, ale nie uwzględniło ono odwołania, posłużwszy się formułą, że „działalność organizacji nie zapewnia młodzieży pozostającej pod jej wpływami właściwego kierunku wychowawczego”²⁵.

Stan organizacji szomrowych w województwie kieleckim w 1930 roku przedstawia tabela 1.

W działalności organizacji szomrowych w województwie kieleckim kładziono nacisk na polityczne, ideowe i językowe przygotowanie młodzieży do życia w Erec. Sprawą przygotowania zawodowego czyli przewarstwienia, zajmował się ruch chalucowy. Powstały w początkach XX wieku w Rosji (za jego kolebkę uznaje się Odessę), do 1918 roku stworzył tam prężną sieć organizacyjną²⁶. W Polsce już w 1920 roku powołano organizację Hechaluc-Pionier, przysposabiającą młodzież syjonistyczną do przyszłego osadnictwa rolniczego w Palestynie. Obok Hechaluc-Pionier powstała też Hechaluc-Hacair²⁷. Intensywny rozwój ruchu chalucowego przypadł na lata trzydzieste, kiedy zarówno różne odłamy ruchu syjonistycznego, jak i dyplomacja

²⁵ Tamże, sygn. 3158.

²⁶ *Encyclopedia Judaica*, Berlin 1930, hasło: (He) Chaluz.

²⁷ A. H a f f k a: *Żydowskie ugrupowania polityczne w Polsce*, „Sprawy Narodowościowe” 1930, nr 3-4, s. 358; Z. U r b a Ń s k i: *Mniejszości narodowe w Polsce*, Warszawa 1932, s. 293.

TABELA 1. Haszomer Hacair w województwie kieleckim w 1930 r.

Nazwa miejscowości	Liczba członków i drużyn	Wybitniejsi działacze
Będzin	64 3 druż.	Salomon Frenkiel, Izaak Wygodzki Moszek Suszek
Bodzentyn	.	.
Busko	40	Wolf Wajcman
Chmielnik	.	Herszel Knobel Abram Mentlich
Częstochowa	100 4 druż.	Szymon Wajntraub Chaim Landau Szymon Wajnsztok
Dąbrowa Górnicza	45	Gutman Nachman Aron Grinbaum Ludwik Rejchman Dawid
Kielce	100	Chaim Zielony Mojżesz Tenenwurcel Nechemia Oetrowicz
Pińczów	.	Herszel Jasny Moszek Kiwkowicz
Radom	120	Rachela Fürstenberg Fizel Berkman Mordka Frydman
Sandomierz	.	Chaim Wolman Gołda Goldhar Tobiasz Najgarten
Sosnowiec	90	Tobiasz Melodysta Abram Chlewicki Izrael Mojżesz Wajnreb
Staszów	80	Wolf Tuchman Froim Zyngier Chaja Wajnberg
Włoszczowa	.	Jakub Zylbersztajn

ŹRÓDŁO: APK, UWK I, sygn. 3158, 3915, 3916, 3193; Akta SPK sygn. 509.

emigrację Żydów do Palestyny. W 1930 roku Hechaluc liczył w Polsce już około 23 000 członków i miał specjalny fundusz „Keren He-chaluc”, choć był on niewielki w stosunku do potrzeb.

Organizacje chalucowe w województwie kieleckim tworzyły się od połowy lat dwudziestych. Pierwszą zarejestrowano w 1926 roku w Kielcach, a potem nastąpił burzliwy rozwój w innych miastach i miasteczkach województwa.

TABELA 2. Sieć Hechaluc (Pionier) w województwie kieleckim w latach 1926-1937

Rok założenia	Miejscowość
1926	Kielce
1929	Chmielnik Wierzbnik pow. iłżecki Mstów pow. częstochowski
1930	Radom Busko Staszów Modrzejów pow. będziński Jędrzejów Zawiercie Iwaniiska pow. opatowski
1931	Ożarów pow. opatowski Stopnica Zawichost pow. sandomierski Klimontów pow. sandomierski Ostrowiec
1933	Bodzentyn Końskie
1934	Białogon
1937	Opoczno

ŹRÓDŁO: APK, UWKI, sygn. 3158.

Przeludnione miasta Kielecczyny nie gwarantowały młodzieży żydowskiej pracy ani w tradycyjnych tu zawodach rzemieślniczych: krawiectwie, szewstwie, ani w handlu. Ruch chalurowy dawał szansę przekwalifikowania zawodowego, stwarzał też możliwość wyjazdu do Palestyny. Wprawdzie programowo najważniejszą postacią przewarstwienia zawodowego młodzieży było przygotowanie jej do przyszłej pracy w osadnictwie rolniczym, ale hachszary w województwie kieleckim przygotowywały i do innych zajęć. Przykładowo w 1939 roku w Częstochowie szkolono 132 osoby, z tego 82 w rolnictwie, a 50 w rzemiośle. Ośrodek będziński liczył 62 chalurow, przysposabianych do pracy w handlu, rzemiośle i przemyśle, podobnie w Kielcach, gdzie do organizacji chalurow należało 90 osób, a kibuc w Suchedniowie przygotowywał do pracy na roli. Także w Sosnowcu 134, a w Radomiu 98 chalurow uczyło się pracy w rzemiośle, handlu i przemyśle. W powiecie olkuskim ośrodek pracy liczył 36 kandydatów na rzemieślników i rolników, a 49 przeszkolonych chalurow

TABELA 3. Wyjazdy chalurow z województwa kieleckiego do Palestyny
(dane z 1938 r.)

Miasto/Powiat	Wyjechało przed 1938 r.	Oczekuje na wyjazd	Przeszkoleni pracują w Polsce
m. Częstochowa	51	109	11
m. Kielce	877	94	26
m. Radom	59	48	6
m. Sosnowiec	38	21	81
kozienicki	-	-	7
olkuski	43	10	12
opatowski	-	-	4
sandomierski	-	42	-
stopnicki	33	15	11
zawierciański	6	11	10
Ogółem	1106	350	168

ze Stopnicy i Zawiercia wyjechało już do Palestyny (tabela 3)²⁸.

Emigracja Żydów z województwa kieleckiego, w czym młodzież uczestnicząca w ruchu chalucowym miała swój udział, była dość duża. Liczba emigrantów, którzy opuścili Kieleckie w latach 1926-1937, stawiała je na szóstym miejscu spośród województw według wielkości emigracji. W tych latach wyjechało do Palestyny, Stanów Zjednoczonych, Ameryki Południowej i Europy Zachodniej 17 804 Żydów, mieszkańców województwa kieleckiego, co stanowiło 8,8% ogółu Żydów w nim zamieszkałych²⁹. Duże znaczenie dla rozwoju zainteresowania wyjazdem miał bliski przykład. I tak mieszkańcy Kielc, osiedlani w okolicach Haify, stworzyli tam w ciągu kilku lat sporą kolonię, zachęcając do wyjazdu niezdecydowanych ziomków³⁰.

Nie wszędzie jednak ruch emigracyjny przebiegał sprawnie. W małych miasteczkach, gdzie przygotowania do wyjazdu wydłużały się czasem ponad cierpliwość oczekujących, trudno było utrzymać wysoki poziom emocjonalnego zaangażowania zawiedzionej młodzieży. W takich warunkach niektóre organizacje chalucowe obumierały. Po roku istnienia rozwiązały się np. oddziały w Białogonie i Bodzentynie³¹. Od 1938 roku kryzys dotknął całą organizację. Wielka Brytania zmniejszyła wówczas przydział certyfikatów na wyjazd do Palestyny, co radykalnie zahamowało emigrację młodzieży chalucowej z Polski.

W oczekiwaniu na wyjazd chalurowie uczyli się w ośrodkach szkoleniowych nie tylko nowych zawodów, ale też języka hebrajskiego, wiedzy o kulturze hebrajskiej, prowadzili działalność propagandową na rzecz osadnictwa w Palestynie, współpracując z Ligą Pomocy Pracującym w Palestynie. Gromadzili też fundusze dla osadników, organizując kwesty uliczne i imprezy dochodowe. Znajdowali w tej pracy oparcie w rozwarstwionym, ale liczebnie rozrośniętym ruchu syjonistycznym, którego działacze prowadzili w kręgach młodzieży

²⁸ APK, UWKI, sygn. 3878.

²⁹ A. Tartakowicz: *Emigracja żydowska z Polski*, Warszawa 1939, s. 45.

³⁰ K. Urbaniński: *Spoleczność żydowska w Kielcach*, Kielce 1989, s. 26-28.

³¹ APK, UWKI, sygn. 3874.

chalucowej aktywną działalność szkoleniową i ideologiczną.

Przedstawione tu spostrzeżenia o ruchu organizacyjnym syjonistycznej młodzieży żydowskiej województwa kieleckiego nie dają pełnej informacji o stanie, dynamice i tendencjach w nim występujących, gdyż zbyt mało jeszcze o tym ruchu wiemy. Dają jednak podstawę do pewnych wniosków.

Pozwalają więc związać geografie ruchu młodzieżowego z mapą wpływów politycznych syjonistów. Skauting rozwijał się najżywiej w dużych miastach: Będzinie, Częstochowie, Kielcach, Radomiu i Sosnowcu, gdzie partie syjonistyczne miały zawsze spore, a w latach trzydziestych, nawet mimo rozbitcia wewnętrznego, wciąż rosące wpływy. Skupiska młodzieży chalucowej i skautowej były też prężne w powiatach sandomierskim i stopnickim, gdzie już od wyborów do sejmiku w 1919 roku syjoniści mieli wyraźną przewagę nad innymi orientacjami. Brak świadectw istnienia organizacji szomrowych i chalucowych w powiecie miechowskim tłumaczy się z kolei faktem, że teren ten był opanowany przez ortodoksyjną Agudę. Młodzież szła tam za tradycją środowiskową. Podobnie było w powiecie kozienickim, gdzie szkolenie zawodowe objęło do 1938 roku zaledwie 7 osób, a ruch szomrowy nie istniał wcale, a także w powiatach: iłżeckim, jędrzejowskim, koneckim, olkuskim, opatowskim i opoczyńskim.

Można więc, przy zastrzeżeniu, że ruch młodzieżowy był wypadkową i innych czynników, nie tylko orientacji politycznej dominującej w środowisku, dostrzec związek między ową orientacją, a wyborem politycznym młodzieży.

Rozmieszczenie obu organizacji pozwala też na inne spostrzeżenia. Haszomer Hacair był organizacją kadrową. Przygotowywał przyszłą awangardę osadnictwa w Palestynie, a że w większych miastach łatwiej było przeprowadzać nabór dzieci i młodzieży do zadań przewidywanych w Erec, organizacje syjonistyczne otaczały większą opieką ruch szomrowy w dużych ośrodkach. O kadrowym charakterze organizacji szomrowej świadczą też korekty i przesunięcia akcentów w jej założeniach programowych. Ruch szomrowy przeszedł ewolucję od czystego skautingu, jakim był w początkach swego istnienia, do organizacji paramilitarnej silnie indoktrynowanej

107
ideologią syjonistyczną. Celem tej ewolucji było przygotowanie młodzieży do przyszłych zadań w dziele tworzenia państwa żydowskiego. Rywalizacja między PS Prawicą a Organizacją Syjonistyczną w Polsce o zdobycie i utrzymanie wpływu na ruch skautowy miała więc doraźne znaczenie polityczne, bo w aspekcie merytorycznym dalekosiężne cele obu partii były wspólne: dotyczyły przyszłości ojczyzny żydowskiej w Palestynie.

Szerszy zasięg terytorialny i inną klientelę miała natomiast organizacja Hechaluc. Skupiła młodzież bez zawodu z przeludnionych miasteczek, których w Kielecczyźnie było wiele. Inny też był jej cel: praktyczne przygotowanie do wykonywania zawodów innych niż handel — tzw. produktywizacja oraz związany z tym postulat osadnictwa rolniczego. Syjoniści, którzy inspirowali i ten ruch, odziedziczyli realizowany w nim program po dziewiętnastowiecznym ruchu asymilatorskim, którego twórcy nie zdołali swego programu zrealizować³².

Zresztą i w dwudziestowiecznych realiach niełatwo było z jego realizacją. Wprawdzie rolnicze przygotowanie chaluców traktowano jako priorytetowe, ale stan faktyczny czy to z powodu braku warsztatów pracy w postaci gospodarstw rolnych, czy też z innych przyczyn organizacyjnych odbiegał od teorii. W hachszarach województwa kieleckiego kształcono w zawodach przypisanym Żydom tradycyjnie — handlu i rzemiośle — znacznie częściej, niż w rolnictwie. Co do zasięgu organizacji chalucowych: ich ruchliwość i aktywizacja po 1930 roku jest potwierdzeniem wzrostu wpływów wszystkich organizacji, zajmujących się przygotowaniem zawodowym ludności do wyjazdu do Palestyny. Podczas gdy do 1930 roku w Kieleckiem zarejestrowano 4 koła Hechaluc, w latach 1930-1939 powstało ich 20, a za ich pośrednictwem wyjechało do Palestyny ponad 1000 przeszkolonych osób.

Ruch syjonistyczny przywiązywał duże znaczenie do rozwoju organizacji młodzieżowych. Owocem tych starań było rosnące zainteresowanie

³² A. C a ł a: *Asymilacja Żydów w Królestwie Polskim (1864-1897)*, Warszawa 1988, s. 183-184.

młodzieży żyjącej w diasporze pracą tych organizacji. Efektem o wiele bardziej istotnym były docelowe osiągnięcia tej młodzieży, uzyskiwane w Palestynie. Polski pamiętnikarz tak oceniał skuteczność jej poczynañ

... dowiodła ona, że cały szereg utopijnych na ogół i za utopijne przez wielu uważanych założeń gospodarczych daje się zastosować w życiu z dodatnim wynikiem. [...] potrafiła ona zrealizować eksperyment spółdzielczy i komunistyczny [...] dobrowolnie, bez przymusu i bez sponiewierania wolności człowieka. [...] wreszcie, emigracja żydowska wychowała nowe pokolenie, zrodzone już w Palestynie, świetnie się fizycznie rozwijające i wolne od rozmaitych kompleksów, które ich rodzice przywieźli z Europy³³.

Marta Meducka

Jewish youth movement in District of Kielce in 1918-1939 years

Summary

Origin of Jewish youth movement is connected with progress of Zionist Movement. First Jewish skaut organizations based on english model was founded in Galicia about 1910 year. From 1918 year skauting movement was initiated on area of independent Poland. Said movement was submitted to influence of different Jewish political orientations. Jewish Skauting Organization „Haszomer Hacaír” was most extended. This organization sections was founded in District of Kielce already in First World War time. „Haszomer Hacaír” included children and young people from 11 to 18 years old. Characteristic for this movement was fact that skauting was more stronger and intense in big towns. In a small towns condition said movement was converse.

Youth work in skauting movement included: education in Jewish history, learning Hebrew language, and geography of Palestine (because skauts

³³ J. S u s k i: *W służbie publicznej na dwóch kontynentach*, Warszawa 1988, s. 183-184.

actively supported emigration to Palestine), preparing to future life
Promised Land (through learning of occupations that could be needed
Palestine), paramilitary lessons and training.